

ქსნის ხეობის სოფელ გოლგოლეთის ისტორიიდან

დავით ახლოური

გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი

datoakhlouri@gmail.com

ნასოფლარი გოლგოლეთი მდებარეობს ოკუპირებული ახალგორის მუნიციპალიტეტის ქარჩოხის თემში, მდინარე ქსნის მარჯვენა მხარეს, სოფელ ქენქაანის სამხრეთ-დასავლეთით. გოლგოლეთი ქსნის ხეობის ერთ-ერთი უძველესი სოფელია, რომელიც მოხსენიებულია X საუკუნის სამთავისის საყდრის გამოსავლის დავთარში, სახელწოდებით „გოგოეთი“ (კაკაბაძე 1929: 10). XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის აღწერებში სოფლის სახელწოდებად გვხვდება გოლგოლეთი, 1804 წლის პირველ რუსულ კამერალურ აღწერაში კი მითითებულია ძველი სახელწოდებით – გოგოეთი. დღეს, ქარჩოხის ხეობის მოსახლეობაში თითქმის აღარავისთვისაა ცნობილი გოლგოლეთის წარსული, მაგრამ ხალხის ხსოვნას ბოლოდრომდე შემორჩა სალოცავებში დეკანოზის ტრადიციული დალოცვა: „გაუმარჯოთ ხოზოვლებსა, გოგოვლებსა, ქენქათა და მიდელათა ...“ ქვემო ქარჩოხის ოთხ მეზობელ სოფელს ერთად ამწყალოებდნენ. გოგოვლებში კი გოლგოლეთელებს გულისხმობდნენ.

დემოგრაფიულ ნუსხებსა და ქსნური ზეპირსიტყვიერების მასალებზე დაყრდნობით, ასევე სოფელ ქენქაანის მკვიდრთა მონათხრობითა და ნასახლარებზე დაკვირვებით, ჩვენ ჯერ კიდევ შეგვიძლია სოფლის დემოგრაფიულ, ეკონომიკურ და რელიგიურ ყოფაზე საუბარი.

XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის სამთავისის საყდრის გამოსავლის დავთრის მიხედვით, გოლგოლეთში 7 კომლი ცხოვრობდა, 5 კომლი ქენქაძეაა აღწერილი, ერთი კომლი ბეჟუაშვილის და ერთიც – ზაქუტაშვილის გვარით.

გოლგოლეთს:

ქ. ბეჟუაშვილის მამულს აძეს მგელს (მგელას) და შიოსა და ბასილს ბეგარი: (პური) ჩანახი თხუთმეტი, ცხვარი ერთი, თხა ერთი, ქათამი ერთი, კვერცხი ხუთი.

ქ. ზაქუტაშვილის შერმაზანის მამულს აძეს ბეგარი: პური ჩანახი ათი, ცხვარი ერთი, თხა ერთი, ქათამი ერთი, კვერცხი ხუთი.

ქ. ქენქაძე გიორგის მამულს აძეს ბეგარი: პური ჩანახი რვა, ცხვარი ერთი, ქათამი ერთი, კვერცხი ხუთი.

ქ. ქენქაძე იმედას მამულს აძეს ბეგარი: პური ჩანახი რვა, ცხვარი ერთი, ქათამი ერთი, კვერცხი ხუთი.

ქ. ქენქაძე ბერის მამულს აძეს ბეგარი: პური ჩანახი ხუთი, ცხვარი ერთი, ქათამი ერთი, კვერცხი ხუთი.

ქ. ქენქაძე ბერის მამულს აძეს საქორესა ბეგარი: პური ჩანახი ათი, თხა ერთი, ქათამი ერთი, კვერცხი ხუთი.

ქ. ღვთისია ქენქაძეს საქორეს რომ მამული უჭირავს იმაზე აძეს ბეგარი: პური ჩანახი ათი, თხა ერთი, ქათამი ერთი, კვერცხი ხუთი (ჯავახიშვილი 1974: 177-178); (დოლიძე 1970: 1050).

გადასახადებზე დაკვირვება ცხადყოფს, რომ გოლგოლეთელებს უფრო მეტი მამულები უნდა ჰქონოდათ, ვიდრე მეზობელი ქენქაანის მცხოვრებლებს. სამთავისის დავთრის მიხედვით, ქენქაანელები იხდიან პურს სამი ან ოთხი ჩანახის ოდენობით, ცხვარს ან თხას, ქათამს და ხუთ კვერცხს, ხოლო გოლგოლეთში მაცხოვრებელი ბეჟუაშვილების მამულის ბეგარა შეადგენს თხუთმეტ ჩანახ პურს, ცხვარს, თხას, ქათამს და ხუთ კვერცხს, ზაქუტაშვილის მამულის ბეგარა ათი ჩანახი პური, ცხვარი, თხა, ქათამი და ხუთი კვერცხია. დანარჩენი კომლებიც გაცილებით მეტს იხდიან, ვიდრე მათი მეზობელი სოფლის მკვიდრნი.

1774 წლის აღწერაში გოლგოლეთელებს ქენქაანთკარის მცხოვრებთა შორის ვხვდებით. ორივე სოფელი 16 კომლისგან შედგება, მამაკაცთა რაოდენობა კი – 36-ია. ეს აღწერა იმითაცაა საყურადღებო, რომ ყველა კომლი, გარდა მოურავ აბრამ თინიკაშვილის ოჯახისა, ქენქაძეა, მათ შორის ბეჟუას შვილები: ელია, ბასილა, ბერი და გოგია.

1783 წლის აღწერებში კომლები მამიშვილობით არიან მითითებულნი, გარდა გაბრიელ ილურდიძის, რომელიც ილურთკარიდან უნდა იყოს მოსული. სულ სოფელში ცხოვრობს 8 კომლი, 14 მამაკაცი.

ქარჩოხს გოლგოლეთიდან ამისივე სახელო:

ქ. ოთარას შვილი კომლი ა, თავი ბ, ბერი და გოგია

აქავ ნადირის შვილი კომლი ა, თავი ა, ზურაბა

აქავ ნადირის შვილი კომლი ა, თავი ა, იმედა

აქავ ბერის შვილი კომლი ა, თავი ა, მახარებელი

აქავ ბერის შვილი კომლი ა, თავი ბ, გიორგი და ბერი

აქავ ბეჟუას შვილი კომლი ა, თავი გ, ბასილა, ბერი და გოგია

აქავ ზაქუტას შვილი კომლი ა, თავი გ, შერმაზან, ზურაბ და გლახა.

აქავ ილურიძე კომლი ა, თავი ა, გაბრიელ

იქნა ჟამი მემკვიდრისა კომლი ც, თავი ი-დ (თაყაიშვილი 1951: 12); (ჯავახიშვილი 1967: 211; 232).

გერმანელი მოგზაური იოჰან (ანტონ) გიულდენშტედტი თავის ჩანაწერებში ახსენებს როგორც გოლგოლეთს (გელაშვილი 1964: 275), ისე ბეგუანთკარს (Begmantkari) (გელაშვილი 1964: 63, 389); (ახლოური 2007: 36), რაც იგივე ბეჟუანთკარია, ეს კი, თავის მხრივ მიგვანიშნებს, რომ გოლგოლეთს ერთ-ერთი უბნის სახელითაც მოიხსენიებდნენ.

1803 წლის იოანე ბატონიშვილის საუფლისწულო აღწერაში გოლგოლეთის შესახებ ცნობები არ გვხვდება (აქტები 1868: 82-83). პირველ რუსულ კამერალურ აღწერაში კი, როგორც დასაწყისშიც აღვნიშნე, გოლგოლეთის ნაცვლად გოგოეთია მითითებული. როგორც 1774 წლის აღწერაში, აქაც გოლგოლეთის მოსახლეობა ქენქაძეებად არიან აღწერილნი ანუ ბეჟუას შვილებს და ზაქუტას შვილებს უშუალო წინაპრის სახელი გვარად არ უქცევიათ. რუსულ აღწერაში ძირითადად ვხვდებით იმ პირებს, რომლებიც XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის აღწერებშიც არიან მოხსენიებულნი. ქენქაძეები – თენქაძეებად (Тенкадзе) ან თანქიძეებად (Танкидзе) არიან აღრიცხულნი.

ჩვენ მიერ რედაქტირებული ვარიანტის მიხედვით, სოფელ გოლგოლეთში (Гогоеты) მცხოვრები ქართველები:

1) ხოსრო ქენქაძე, რომლის ოჯახშიც 1 მამაკაცი და 2 ქალია, მის საკუთრებაშია 3 დღის სახნავი მიწა, 7 დღის – სახნავად გამოუყენებელი, 7 თივა, გადახდილი აქვს 3 ლიტრა ხორბალი, 60 კაპიკი, ქათამი და 5 კვერცხი, სულ: 96 1/2 კაპიკი.

2) ბერი ქენქაძე, 6 მამაკაცი, 5 ქალი, 3 დღის სახნავი მიწა, 5 დღის – სახნავად გამოუყენებელი, 6 თივა, გადახდილი აქვს 1/4 კოდი ხორბალი, 50 კაპიკი, ქათამი და 5 კვერცხი, სულ: 82 1/2 კაპიკი.

3) ბერი ქენქაძე, 2 მამაკაცი, 2 ქალი, მასაც გადახდილი აქვს 82 1/2 კაპიკი.

4) ოთარ ქენქაძე, 3 მამაკაცი, 2 ქალი, 3 დღის სახნავი მიწა, 7 დღის – სახნავად გამოუყენებელი, 7 თივა, გადახდილი აქვს 1/2 კოდი ხორბალი, ერთი ცხვარი, ქათამი და 5 კვერცხი, სულ: 1 მანეთი და 52 1/2 კაპიკი.

5) თევდორე ქენქაძე, 2 მამაკაცი, 1 ქალი, 2 დღის სახნავი მიწა, 7 დღის – სახნავად გამოუყენებელი, 3 თივა, გადახდილი აქვს 10 ფუთი ხორბალი, 25 კაპიკი, ქათამი და 5 კვერცხი, სულ: 47 1/2 კაპიკი.

6) ბერი ქენქაძე, 2 მამაკაცი, 3 ქალი, 2 დღის სახნავი მიწა, 4 დღის – სახნავად გამოუყენებელი, 3 თივა, გადახდილი აქვს სულ: 47 1/2 კაპიკი.

7) გლახა ქენქაძე, 4 მამაკაცი, 4 ქალი, 2 დღის სახნავი მიწა, 8 დღის – სახნავად გამოუყენებელი, 6 თივა, გადახდილი აქვს 2 1/2 ლიტრა ხორბალი, 50 კაპიკი, ქათამი და 5 კვერცხი, სულ: 82 1/2 კაპიკი.

8) ვასილ ქენქაძე, 4 მამაკაცი, 2 ქალი, 8 დღის სახნავი მიწა, 4 დღის – სახნავად გამოუყენებელი, 1 თივა, გადახდილი აქვს 1 1/2 ლიტრა ხორბალი, 30 კაპიკი, ქათამი და 5 კვერცხი, სულ: 54 1/2 კაპიკი.

9) ბერი ქენქაძე, 3 მამაკაცი, 3 ქალი, 3 დღის სახნავი მიწა, 4 დღის – სახნავად გამოუყენებელი, 1 თივა, მასაც გადახდილი აქვს 54 1/2 კაპიკი.

10) გრიგოლ ქენქაძე, 5 მამაკაცი, 3 ქალი, მასაც გადახდილი აქვს 54 1/2 კაპიკი.

სულ სოფელ გოლგოლეთის მოსახლეობა 10 ოჯახია, 32 მამაკაცი და 27 ქალი, მათ მფლობელობაშია 32 დღის სახნავი მიწა, 55 დღის – სახნავად გამოუყენებელი, 41 თივა, გადახდილი აქვთ 7 მანეთი და 55 კაპიკი (გსიემ 1956: 80-81).

შედარებისთვის გავიხსენოთ, რომ შესაბამისი პერიოდის მეზობელ ქენქაანთკარის მოსახლეობა ფლობს 32 დღის სახნავ მიწას, 41 დღის – სახნავად გამოუყენებელს, 15 თივას, სულ გადახდილი აქვთ 13 მანეთი და 7 1/2 კაპიკი. სახნავი მიწების რაოდენობაში სხვაობა არაა, სახნავად გამოუყენებელი ანუ სათიბი მიწები კი გოლგოლეთელებს მეტი ჰქონიათ, ისინი 41 თივას თიბავენ, ქენქაანთკარელები – 15-ს, მაგრამ გადასახადებს გოლგოლეთელები – 7 მანეთსა და 55 კაპიკს იხდიან, ქენქაანელები – 13 მანეთსა და 55 1/2 კაპიკს, სხვაობა თითქმის ორჯერ მეტია, ვხედავთ, ეს გამოწვეული უნდა ყოფილიყო

არა მიწების რაოდენობით, არამედ ხარისხით. არადა, XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის სამთავისის საყდრის გამოსავლის დავთარში კი საპირისპირო სურათი გვაქვს – გოლგოლეთელთა მამულებზე გაცილებით მეტი ბეგარა იყო დაკისრებული. ისიც რთული სათქმელია, რამდენად ზუსტადაა სხვადასხვა აღწერებში ერთმანეთისგან გამიჯნული ქენქაძეების ორი სხვადასხვა სოფელი, თუმცა ჩვენ შეგვიძლია მეტ-ნაკლები სიზუსტით მოვახდინოთ გოლგოლეთის ლოკალიზება.

დემოგრაფიული ნუსხების მიხედვით, სადავო აღარაა, რომ გოლგოლეთი მოიცავდა ბეჟუანთ ნასოფლარს და მის სამხრეთ-დასავლეთით მდებარე ვრცელ ტერიტორიას, სადაც გვხვდება ძველი ნამოსახლარების, ციხე-კოშკებისა და ეკლესია-მონასტრების კვალი.

ბეჟუანი უბანი იყო სოფელ ჭორჭოხის მოპირდაპირედ, ქენქაძეების სამხრეთით, სადაც ბეჟუას შთამომავლები ცხოვრობდნენ. მათთან დაკავშირებით ჩვენამდე მოღწეულია გადმოცემა, რომლის მიხედვით, ერთ-ერთ ძმას მოუკლავს ჟამურელი ყაჩაღი მამსირა, ეროვნებით ოსი, რომელიც გამორჩეული ყოფილა თავისი ძალადობითა და გარყვნილი საქციელით. მამსირა დაეხეტებოდა სოფელ-სოფელ და რაც მოეწონებოდა, ყველაფერს ისაკუთრებდა, არც ქალს ინდობდა და არც მასპინძლის ოჯახს. ქენქაძეებთან სტუმრად მყოფი ოსი დედაბოძზე დაკიდებულ ვერცხლის ქამარ-ხანჯალს დახარბებულა და შეზარხოშებულს წელზე შემოურტყამს. ძმებიდან უფროსს ეს ვერ აუტანია, მივარდნილა მოძალადეს, თავისივე წინაპრის ხანჯალი ქარქაშიდან ამოუძვრია და განუგმირავს. ძმები იმავე ღამეს აყრილან და სამკვიდროდან გადახვეწილან. სად, არავინ იცის. განრისხებულ ჟამურელებს ქენქაძეების სახლ-კარი გადაუწვავთ და მოუოხრებიათ. ვ. ქენქაძის სიტყვებით, რომ ვთქვათ, დღეს „საცოდავად გამოიყურება ძმები ქენქაძე ბეჟუას შვილების: ელიას (მგელიას – და.), ბასილის, ბერის, გოგიას ნამოსახლარი, სადაც დათვებისაგან ტოტებდამტვრეული რამდენიმე ძირი პანტა და ერთი დიდი ნამეხარი კაკალია დგას მხოლოდ (ქენქაძე 2010: 46-47). დღეს ბეჟუანთ ნამოსახლარი კიდევ უფრო სავალალო მდგომარეობაშია, ისევე, როგორც აქ ოდესღაც არსებული კოშკისა და სალოცავის ნაშთები.

გოლგოლეთის საზღვრებში უნდა მოვიაზროთ მზარეულიანთ მიწებიც. მზარეულიანი ბეჟუანის ზემოთ, დასავლეთით მდებარეობს. აქ მოსახლე ქენქაძეები გაცილებით დიდხანს შემორჩნენ ძველ სამკვიდროს. უკეთესადაა შემორჩენილი საცხოვრებლისა და სალოცავების ფრაგმენტებიც. მზარეულიანთში მცხოვრები ქენქაძეები დღევანდელ ქენქაძეებში დასახლდნენ, მათ შტოს დღეს მზარეულიანთ სახელით მოიხსენიებენ.

სოფელ ქენქაძის მკვიდრის, ნუგზარ გრიგოლის ძე ქენქაძის (დაბ. 1966 წელს) მონათხრობით, მისი ბებია და პაპა ხშირად ახსენებდნენ ზაქუტაანთ მამულებს, რომლებსაც ქენქაძის მოსახლეობა საქონლის საძოვრად იყენებდა. ეს მამულები ყოფილა სოფლის სამხრეთით, დაახლოებით 600-700 მეტრის დაშორებით, სადაც ასევე იკვეთება ნასოფლარის კვალი. სწორედ აქ უნდა ეცხოვრათ აღწერებში ნახსენებ ზაქუტას შთამომავლებს. გოლგოლეთის უბნებს ერთმანეთთან და მეზობელ სოფლებთან საურმე გზა აკავშირებდა, რომლის კვალიც ბოლო დრომდე შემორჩა.

საურმე გზის გარდა გოლგოლეთელები მეზობლებს სხვადასხვა საცალფეხო ბილიკებითაც უკავშირდებოდნენ. ბალაანის საჯარო სკოლის მასწავლებლის ლილი ბალხამიშვილის (დაბ. 1938 წელს) მონათხრობით, ცხინვალის პედაგოგიურ ინსტიტუტში სწავლის დროს (1954-1959 წლები) ხშირად ფეხით უწევდა მიდელაანიდან ქენქაძის, გოლგოლეთისა და ხარბლის გავლით ლარგვისში ჩასვლა, საიდანაც უფრო მოსახერხებელი იყო ტრანსპორტით ახალგორში და შემდეგ ცხინვალში გამგზავრება. ერთხელ გზად შეხვედრია ჭორჭოხის მკვიდრი, უცხო, ასაკოვანი ადამიანი, რომელმაც ჭაობიან ადგილზე მიანიშნა და მოუყვა ადრეული წლების საინტერესო ამბავი, თუ როგორ მოიპოვებდა და ყიდოდა ნავთობს გოლგოლეთში სტუმრად მოსული მეწარმე. ხარბლის სიახლოვეს, ყველდაბის გადმოსწვრივ მდებარე ტერიტორიაზე ჩავლისას შესამჩნევი ყოფილა ნავთის მკვეთრი, სპეციფიკური სუნი.

მზარეულიანსა და ხარბალს შორის მდებარე ვრცელ მამულს პანტიანი ეწოდებოდა, სადაც ასევე იკვეთება სალოცავის კვალი. სახელწოდება დაკავშირებული უნდა ყოფილიყო პანტის ჯიშის მსხლებთან, რომელთა სიმრავლე აქ დღესაც თვალშისაცემია.

ასევე მზარეულიანთ ნასოფლარის ქვემოთ, ჭორჭოხის მოპირდაპირედ, ჭალის პირას ველიანი ადგილია შოლტების სახელწოდებით. სიტყვა „შოლტი“ ძველ ქართულში რამდენიმე მნიშვნელობით გამოიყენებოდა. სულხან-საბას განმარტებით, შოლტი არის მათრახი სამ-ოთხ ღერი, მეორე მნიშვნელობით ტყავის ანაჭერია გრძლად, „ტყავის ნაკვეთი გრძელი“ (ორბელიანი 1993: 306). ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით კი შოლტს ქართულ ენაში უფრო მეტი დატვირთვა ჰქონდა – ნიშნავდა ტყავის წვრილი ნაჭრების წნულს, ასევე საქალამნედ დაჭრილ საქონლის ტყავს, წკებლას და კედლიდან კედელზე გადებულ კოჭს, რომელსაც სახურავი უჭირავს და ცნობილია როგორც ფშავში, ისე მთიულეთში (ჩიქობავა 1996: 505). მაშასადამე, თითქმის ყველა მნიშვნელობით, ტოპონიმი „შოლტები“ მიგვანიშნებს, სწორ და გრძელ, შოლტებად დაფენილ ველებზე. ამ ველებს ქენქაძეები, სავარაუდოდ, სახნავად იყენებდნენ.

ქენქაანისა და გოლგოლეთის ტერიტორიაზე ხშირად გვხვდება გატეხილი, დამუშავებული მამულები, რომლებიც ცნობილია ნატეხებისა და ახოების სახელწოდებით. ეს ახოები ზოგჯერ კონკრეტული პიროვნების სახელობისაა. მაგალითად, ოთარას ახო და ოთარას ხევი ის ადგილია, სადაც, გადმოცემით, მზარეულიანთ ნარიმანიძეები დახოცეს, ამიტომ ცოდვიან ხევადაც მოიხსენიება.

ნაგებობების კვალი იკვეთება კვირიკეთის (კვირიქედის) ახლოს, რომელიც მუნჯების სახელით იყო ცნობილი. კვირიკეთსა და მუნჯებს ყოფს პატარა ტყიანი ადგილი და ნაკადული. მუნჯები საქონლის საძოვარი ადგილი იყო, იგი უფრო კლდიანია და სახნავად ვერ გამოიყენებდნენ. სავარაუდოდ, იქ ადრე ტყე ყოფილა და გაუკაფავთ. სახელი უნდა მიეღო უტყვი, მიკარგული ადგილმდებარეობის გამო.

გოლგოლეთელთა სახნავი მამული უნდა ყოფილიყო ნასოფლარის ახლოს, ჭურთის წყალგამყოფ ქედზე მდებარე ვაკე ადგილი ბუერიანის სახელწოდებით. როგორც ჩანს, ეს ტერიტორიაც თავის დროზე გატეხილი და დამუშავებულია. ბოლოს გაასაძოვრეს და ძირითადად, მსხვილფეხა საქონლის გამოსაკვებად იყენებდნენ. ამ ადგილზე გავრცელებულია ბუერა – რთულყვავილოვანთა ოჯახის მრავალწლიანი ბალახი, დიდი, მომრგვალო გრძელყუნწიანი ფოთლებით. რომელიც ტენიან ადგილებში ხარობს (ჩიქობავა 1996: 64). ტენიანობა ბუერიანისათვისაცაა დამახასიათებელი.

ჭურთის წყალგამყოფ ქედზე ასევე მდებარეობს საკმაოდ ვრცელი, დაკიდული მინდორი – გრძელველა. ცნობილია, რომ ამ ადგილს ერთხანს სათიბად და სახნავად იყენებდნენ მეზობელი სოფლის – მიდელაანის მკვიდრნი. არ გამოვრიცხოთ, რომ მიდელაშვილების წინაპრებს გოლგოლეთელებისგან შეეძინათ ეს ტერიტორია, როგორც ძაბუეთში შეიძინეს სათიბი მამულები და ბალაანში წმინდა გიორგის ეკლესიის გვერდით სასაფლაოსთვის მიწა. გრძელველა ბოლო პერიოდში ქენქაძეებსა და მიდელაშვილებს შორის დაპირისპირების საგანიც გამხდარა. როგორც მოსალოდნელი იყო, დავა ბოლოს ქენქაძეების სასარგებლოდ დასრულდა. ეს არც იყო გასაკვირი, რადგან გოლგოლეთში მცხოვრებ მოგვარეთა მამულებს ქენქაანის მოსახლეობა პატრონობდა. სამწუხაროდ, ზოგიერთი ტოპონიმი ჩვენამდე აღარაა მოღწეული, თუმცა ვიცით, რომ გოლგოლეთის ტერიტორიაზე ყოფილა მამულები საქორის სახელწოდებით, რომლებიც, სამთავისის დავთრის მიხედვით, ღვთისია და ბერი ქენქაძეებს ეკუთვნოდათ. აღვნიშნოთ ისიც, რომ, მართალია ჩვენ გოლგოლეთის სამხრეთით მდებარე სახნავი და სათიბი მიწები მათ საკუთრებად მივიჩნიეთ, მაგრამ შესაძლებელია ამ მამულების ნაწილი მეზობლად, ქენქაანთკარში მცხოვრები მათი ბიძაშვილების საკუთრებაშიც ყოფილიყო.

ქენქაანის დასავლეთით, სოფლის ზემოთ გამოედინება მანიოზის წყარო, საიდანაც ეს სოფელი მარაგდებოდა. მანიოზის წყარო ქმნიდა ხევს, რომელზეც ორი წისქვილი იყო გამართული, ერთი აბრამიანთ ეკუთვნოდა, მეორე – ხოზოეთის მაცხოვრებლებს. ცალკე წისქვილი უნდა ჰქონოდათ გოლგოლეთელებსაც, თუმცა, არც ისაა გამორიცხული, მეზობლებს ერთი წისქვილით ესარგებლათ.

სად უნდა გადასახლებულიყვნენ ქენქაძეები გოლგოლეთიდან? როგორც უკვე ითქვა, ნაწილი სოფელ ქენქაანში დამკვიდრდა, ნაწილმა ქართლისა და კახეთის სოფლებს მიაშურა. არა მხოლოდ გოლგოლეთიდან, უშუალოდ ქენქაანიდანაც ხშირად ხდებოდა მოსახლეობის მიგრაცია.

2016 წლის აღწერის მონაცემებით, საქართველოში და საზღვარგარეთ 981 ქენქაძე ცხოვრობს, თბილისში – 305, ქუთაისში – 1, ბათუმში – 25, გორში – 43, რუსთავში – 11, ზუგდიდში – 1, გარდაბანში –

10, ქობულეთში – 1, გალში – 1, ბოლნისში – 3, თელავში – 19, ზესტაფონში – 2, გურჯაანში – 2, ხაშურში – 4, საგარეჯოში – 1, ხელვაჩაურში – 1, საჩხერეში – 1, კასპში – 141, მცხეთაში – 50, ახალციხეში – 3, ახმეტაში – 2, სიღნაღში – 3, ლანჩხუთში – 4, ოჩამჩირეში – 1, ყვარელში – 38, დუშეთში – 22, დედოფლისწყაროში – 103, ბაღდადში – 1, ტყიბულში – 3, ქედაში – 1, გაგრაში – 2, ამბროლაურში – 1, ცხინვალში – 1, ახალგორში – 191, საზღვარგარეთ – 3 (კვაჭანტირაძე 2017: 493). ქენქაძეები, ძირითადად, მიგრირებულნი არიან თბილისში, კასპსა და დედოფლისწყაროში. თბილისსა და კასპის მუნიციპალიტეტში მთის სოფლებიდან მოსახლეობის დამკვიდრება ჩვეული ამბავი იყო, ისევე, როგორც გორისა და მცხეთის მუნიციპალიტეტებში. ისინი ტერიტორიულად ახალგორთან ახლოს იყვნენ. თუმცა დედოფლისწყაროში და კერძოდ, ზემო ქედშიც ბევრი ქსნისხეობელი გადასახლდა, მათ შორის, უმეტესობა ქენქაძეები. ზემო ქედი თემის ცენტრია, მდებარეობს შირაქის ვაკეზე, დედოფლისწყაროდან 30 კილომეტრის დაშორებით, ზღვის დონიდან 700 მეტრზე (ქსე 1979: 511).

პირველი ქსნელი, გვარად ყველაშვილი შირაქის ვაკეზე 1918 წლამდე გადმოსახლებულა. ძირითადი ნაწილი კი – 1930-იან წლებშია მიგრირებული.

შირაქში შიდა ქართლის მთიელთა მიგრაცია ძირითადად ორ ეტაპად განხორციელდა: ა) XX ს-ის 10-იანი და 20-იანი წლების დასაწყისი და ბ) XX ს-ის 30-იანი წლებში. ეს ორი ეტაპი თვისობრივად განსხვავებულია ერთმანეთისაგან. ისინი განხორციელდა განსხვავებულ საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ და სოციალურ ვითარებაში. პირველი ეტაპის დროს, მთიულ-გუდამაყრელთა და სხვა მთიელთა მიგრაცია სტიქიურად მიმდინარეობდა და ინდივიდუალურ სახიათს ატარებდა, თუმცა გადასახლების მასობრივი ხასიათის გამო, შეიძლება ჯგუფურ გადასახლებებს მივაკუთვნოთ. ამ ეტაპის გადასახლებები ძირითადად განპირობებული იყო მთაში არსებული უაღრესად მძიმე ეკონომიკური ვითარებით, დემოგრაფიული და ეკონომიკური მომენტების არაშეთანაწყობით. ჩვენი მთიდან დროდადრო ასეთი მიგრაციული პროცესები მთაში იწვევდა ერთგვარ დემოგრაფიულ სტაბილურობას, შირაქში შიდა ქართლის მთიელთა მიგრაციის მეორე ეტაპი 1930-იან წლებში განხორციელდა. იგი ძირითადად კოლექტივიზაციის პერიოდს დაემთხვა. ყველა გადმოსახლებული თავისი ნებითაა მოსული, ხელისუფლების მხრივ მოსახლეობის ძალით აყრა-გადასახლება არ მომხდარა, ისე, როგორც იგი 1950-იან წლებში განხორციელდა ხევსურების მიმართ. 1930-იან წლებში შირაქში შიდა ქართლის მთიელთა გადმოსახლება, გაგრძელება იყო 1910-იან წლებში დაწყებული პროცესისა. 1930-იანი წლების მიგრაციაში დიდი როლი ითამაშა ფსიქოლოგიურმა ფაქტორმა – მიგრანტი ნათესავ-მოგვარეთა გარემოში გადმოსახლდებოდა. ახლად გადმოსახლებულთათვის გარემო მთლად უცხო აღარ იყო, რადგან ისინი ნაწილობრივ უკვე გაცნობილი იყვნენ მას, ადრე გადმოსახლებულ ბიძაშვილ-მოკეთებთან ორმხრივი კონტაქტების კვალობაზე. 1930-იანი წლების მიგრაციაც, ისევე როგორც 1910-იანი წლებისა, მთაში არსებული ეკონომიკური გაჭირვებით იყო გამოწვეული (თოფჩიშვილი 2002: 74-75).

სწორედ XX საუკუნის 30-იანი წლებიდან იწყება ქსნისხეობელთა მასიური დამკვიდრება შირაქის ვაკეზე. 1972 წლის მონაცემებით, ზემო ქედში 24 კომლი ქენქაძე ცხოვრობდა. ქენქაძეების გარდა აღწერებში ფიქსირებულნი არიან ჩიტიშვილები – 23 კომლი, ყველაშვილები – 22 კომლი, ბუნტურები – 14 კომლი, მიდელაშვილები – 14 კომლი, ილურიძეები – 13 კომლი, ბაშარულები – 13 კომლი, გვრიტიშვილები – 11 კომლი, სუხაშვილები – 11 კომლი, ჟივიძეები – 9 კომლი, ბერიანიძეები – 8 კომლი, შერმადინები – 8 კომლი, თეზელაშვილები – 7 კომლი, ნათაძეები – 7 კომლი, პავლიაშვილები – 6 კომლი, გაროზაშვილები – 6 კომლი, ზანგურები – 5 კომლი, თინიკაშვილები – 5 კომლი, თათარაშვილები – 5 კომლი, შიუკაშვილები – 5 კომლი, თანდილაშვილები – 4 კომლი, ტატუნაშვილები – 4 კომლი, ახალაშვილები – 3 კომლი, ბასილაშვილები – 3 კომლი, ბალხამიშვილები – 3 კომლი, გამხიტაშვილები – 3 კომლი, თამარაშვილები – 3 კომლი, მაჭარაშვილები – 3 კომლი, ჟამურელები – 3 კომლი, რუსიტაშვილები – 3 კომლი, მარტიაშვილები – 3 კომლი, ნიკოლიშვილები – 3 კომლი, ოლაძეები – 3 კომლი, ოქრუაშვილები – 3 კომლი, გაბრიელაშვილები – 2 კომლი, თამარეულები – 2 კომლი, მილაძეები – 2 კომლი, მწითურიძეები – 2 კომლი, ქანაშვილები – 2 კომლი, მელთაურები – 1 კომლი, ჯაბანაშვილები – 1 კომლი, ხერკელაძეები – 1 კომლი. როგორც ქალბატონმა ნონა გამხიტაშვილმა გვითხრა, ზემო ქედელები არასდროს ივინყებენ თავიანთ ფესვებს, ოკუპაციამდე ხშირად სტუმრობდნენ ქსნის ხეობას, განსაკუთრებით ქრისტიანული დღესასწაულების დროს. მამამისს – ელგუჯა გამხიტაშვილს დედოფლისწყაროს მუნიციპალიტეტში თავისი ისტორიული

სოფლის სახელით იცნობენ და „ხოზოელად“ მოიხსენიებენ.

ორიოდე სიტყვა უნდა ვთქვათ ზოგადად, ბეჟუაშვილებსა და ზაქუტაშვილებზეც. მართალია, აღწერებმა გვიჩვენა, რომ ქსნისხეობელ ქენქაძე ბეჟუას და ზაქუტას შვილებს მამიშვილობა არ გაუგვარდათ, მაგრამ არსებობს ვერსია, სამკვიდროდან წასვლის შემდეგ, მათ წინაპრის პატივსაცემად ახალი გვარი მიეღოთ, როგორც ეს ქორჭოხში დამკვიდრებული საბიაშვილების შემთხვევაში გვქონდა. ბეჟუაშვილები დღეს სულ 1050 ადამიანია, ძირითადად ცხოვრობენ თბილისში – 337, თელავში – 194, ქუთაისში – 84, თეთრიწყაროში – 70, რუსთავში – 66, გურჯაანში – 50, ქარელში – 35, კასპში – 35, ზესტაფონში – 25, ახმეტაში – 25, მარნეულში – 23 და ასე შემდეგ (კვაჭანტირაძე 2017: 67). ახალგორის მუნიციპალიტეტში არცერთი კომლი არაა, თუმცა, პროფ. რ. თოფჩიშვილის მიხედვით, დედოფლისწყაროს მუნიციპალიტეტის სოფელ გოლთეთში ბეჟუაშვილები ქსნის ხეობის წირქოლიდან უნდა იყვნენ ჩასახლებულები (თოფჩიშვილი 2002: 52).

ზაქუტაშვილები სულ 145 ადამიანია, აქედან თბილისში ცხოვრობს – 99, ბათუმში – 1, გორში – 6, მარნეულში – 1, გარდაბანში – 2, სოხუმში – 1, ხაშურში – 10, ქარელში – 24, დმანისში – 1 (კვაჭანტირაძე 2017: 199). გვარ-სახელების ცნობილი მკვლევარი ი. ახუაშვილი ერთი ძირისად მიიჩნევს ზაქუტაშვილს, ზაკუტაშვილსა და ზაკუტოვს (ახუაშვილი 2005: 411). ზაკუტაშვილები 140 ადამიანია, ცხოვრობენ თბილისში – 56, გორში – 8, ხაშურში – 10, ქარელში – 50, ბორჯომში – 13, ბაღდადში – 1, ცხინვალში – 1, ონში – 1 (კვაჭანტირაძე 2017: 195).

დღეს, სამწუხაროდ, გოლგოლეთის მსგავსად, სადაც დიდი ხანია აღარავინ ცხოვრობს, ქსნის ხეობაში ქენქაძეებით დასახლებული ყველა სოფელი სავალალო მდგომარეობაშია.

დამონშებანი

აქტები 1868: Акты, собранные Кавказской археографической комиссией: Том II. Тифлис.

ახლოური 2007: დ. ახლოური. იოჰან (ანტონ) გიულდენშტედტი ქსნის ხეობაში, თბილისი, გამომცემლობა უნივერსალი.

გელაშვილი 1964: იოჰან (ანტონ) გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გეხმანუდი ტექსტი ქართული თაგმანითუთ გამოსცა და გამოკვლევა დაუხმო გ. გელაშვილმა, ტ., II.

გსიემ 1956: გორის ისტორიულ ეთნოგრაფიული მუზეუმი (გსიემ), ყოფილი ქსნის საერისთავოს მოსახლეობის აღწერა 1804 წ., შემოსული 1956 წელს, №7486.

დოლიძე 1970: ქართული სამართლის ძეგლები (ქსდ), საეკლესიო საკანონმდებლო ძეგლები (XI-XIX სს.), ტ., III, ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაუხმო პ. დოლიძემ, თბილისი.

თაყაიშვილი 1951: ე. თაყაიშვილი. ქსნის საერისთავოს სტატისტიკური აღწერილობა (ქსსა), სტადინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, გ. 45, თბილისი.

თოფჩიშვილი 2002: რ. თოფჩიშვილი. საქართველოს ისტორიული დემოგრაფიისათვის (შიდა ქართლის მთის მოსახლეობის მიგრაციის ეთნოისტორიული საკითხები), თბილისი.

კაკაბაძე 1929: ს. კაკაბაძე. საისტორიო კვლევები, წიგნი IV, ტფილისი.

კვაჭანტირაძე 2017: კ. კვაჭანტირაძე. ქართული და ქართულ-ებრაული გვარ-სახელები, თბილისი, მერიდიანი

ორბელიანი 1993: სულხან-საბა ორბელიანი, დეესიკონი ქართული, II, თბილისი, მერანი.

ქენქაძე 2010: ვ. ქენქაძე. ქსნუხი ხადხუხი ფაბრიკი, თბილისი.

ქსე 1979: ზემო ქედი, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია (ქსე), გ. 4, თბილისი.

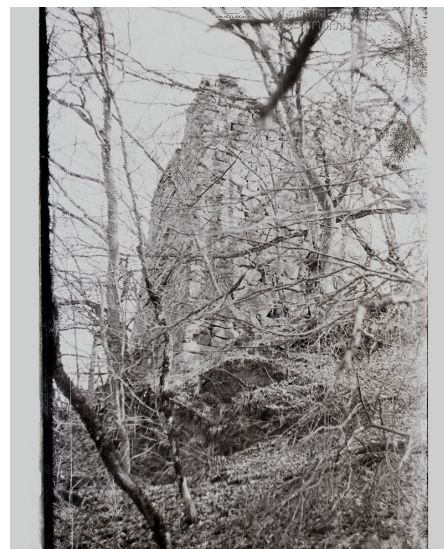
ჩიქობავა 1996: ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი (ქეგლ), ერთტომეული, მთავარი ხედავგოხი ახნოდ ჩიქობავა, თბილისი.

ჯავახიშვილი 1967: ი. ჯავახიშვილი. საქართველოს ეკონომიური ისტორიის ძეგლები, წიგნი 1, დემოგრაფიული ძეგლები, აღმოსავლეთ საქართველოს XVIII საუკუნის ხადხის აღწეხის დავთრები, თბილისი, მეცნიერება.

ჯავახიშვილი 1974: ი. ჯავახიშვილი. საქართველოს ეკონომიური ისტორიის ძეგლები (XIII-XIX სს.), წიგნი II, თბილისი, მეცნიერება.

სურ. 1 მზარეულიანის
წმინდა გიორგის სალოცავი

სურ. 2 ნასოფლარი გოლგოლეთი.
ბეჟუანთ ციხე-კოშკი

FROM THE HISTORY OF THE VILLAGE OF GOLGOLETI IN KSANI GORGE

Davit Akhlouri

Gori State Teaching University
datoakhlouri@gmail.com

The paper talks about the past of the mountainous village of Golgoleti in the Ksani gorge, which is now a village and is located in the Karchokhi community of Akhagori municipality.

The memory of the population of Karchokhi gorge has very little information about Golgoleti today. Only elderly people have heard a little about this ancient Georgian village, which is mentioned in the book of the noun of the 10th century Samtavisi Cathedral. Nevertheless, the demographic data that has come down to us by analyzing the lists of economic nature, the records of Georgian and foreign authors or the Ksanis oral tradition, as well as by observing the stories of the population of the neighboring villages and observing the settlements, it is possible to restore the past picture of the village.

The *census data* of the Ksani Saeristavo of the second half of the 18th century, together with the Samtavisi Cathedral book and folklore data, allow us to separate the two different villages of the Kenkadzes – Kenkaantkari, and Golgoleti and to locate them with more or less accuracy.

A study of the village's past reveals that the Golgotha boundaries included a vast area southwest of modern-day Kenkan, which includes the Bezhuang, Mzarebuli, and Zakutanta districts, where traces of settlements, castles, shrines, and arable lands intersect.

The paper also talks about rural toponyms, pastures, ridges, ravines, springs, mills, and natural minerals ... The reasons and consequences of the migration of the population from the village are outlined. Part of the population of Golgoleti settled in the neighboring village of Kenkaani, part – in the villages of Kartli and Kakheti. Most of the Kenkadzes settled in the Shirak plain, in the upper ridge, where the migration of the population from the Ksani gorge begins in the 1910s.